

تعارض اشتغال و نقش‌های زن در خانواده از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

عبدالهادی صالحی زاده^۱، شیما حمیدآوی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۲۸؛ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۶/۴

چکیده

این مقاله به بررسی تعارض میان اشتغال زنان و نقش‌های آنان در خانواده، از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای می‌پردازد. روش تحقیق کیفی با رویکرد اجتماعی-اسلامی و براساس تحلیل محتوای بیانات ایشان درباره الگوی سوم زن؛ نقش محوری زنان در خانواده و جامعه؛ و چالش‌های پیش روی آنان انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد، آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که تعارض میان نقش‌های شغلی و خانوادگی، می‌تواند تأثیر مستقیمی بر کیفیت زندگی خانوادگی و اجتماعی بگذارد. از دیدگاه ایشان، الگوی سوم زن، به عنوان راه‌کاری جامع، بر اهمیت حفظ کرامت انسانی زنان، توانمندسازی آنان در جامعه و تقویت بنیان خانواده تأکید دارد. سیاست‌گذاری‌های مناسب در این حوزه، شامل ایجاد فرصت‌های شغلی انعطاف‌پذیر، تنظیم ساعات کاری زنان، ترویج فرهنگ کار در خانه و ارائه حمایت‌های اجتماعی است. هدف این سیاست‌ها، سازگاری میان مسئولیت‌های خانوادگی و حرفه‌ای زنان؛ و ارتقای کیفیت زندگی آنان است. درنهایت، این پژوهش نشان می‌دهد که اشتغال زنان در چارچوب الگوی سوم زن، می‌تواند به رشد جامعه و خانواده کمک کرده و از تعارض نقش‌ها پیشگیری کند.

کلمات کلیدی: اشتغال، الگوی سوم زن، نقش، تعارض نقش‌ها، سیاست‌گذاری اجتماعی، فرصت‌های شغلی انعطاف‌پذیر.

۱. استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، ملاتانی، خوزستان، ایران

salehizadeh@asnrukh.ac.ir

iD:0000-0001-6177-4489

Faculty member, Department of Islamic Studies, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Khuzestan, Iran

۲. طلبه سطح ۳ رشته مشاوره خانواده با رویکرد اسلامی، مدرسه علمیه تخصصی فاطمه الزهراء. سلام الله علیها.

آبادان، ایران

hamidavi.sheima@gmail.com

مقدمه

تحقق الگوی سوم زن مسلمان، مفهومی است که توسط آیت‌الله خامنه‌ای مطرح شده و بر نقش‌های متنوع زنان، در خانواده و جامعه تأکید دارد. این الگو، به دنبال تلفیق مسئولیت‌های خانوادگی و اجتماعی زنان است، به گونه‌ای که هر دو بعد، به طور هماهنگ و متعادل تحقق یابند. با این حال، اشتغال زنان به عنوان یکی از مهم‌ترین عرصه‌های مشارکت اجتماعی آنان، ممکن است در برخی موارد، با نقش‌های خانوادگی‌شان تعارض پیدا کند. این تعارض، می‌تواند منجر به کاهش کارآمدی زنان در هر دو حوزه شود و مانع از تحقق کامل الگوی سوم زن مسلمان گردد.

نظریه پردازان مختلف به تناسب مبانی فکری خود، دیدگاه‌هایی در این زمینه بیان کرده‌اند. لکن با توجه به این که، طرح و مفهوم الگوی سوم زن مسلمان از منظومه‌ی فکری مقام معظم رهبری گرفته شده است و ایشان، در جایگاه رهبری جامعه‌ای اسلامی هستند، که چشم‌انداز آن برپایی تمدن نوین اسلامی است؛ تبیین این ظرافت‌ها و تعارض‌ها از دیدگاه ایشان، جز آن که نکته‌ی کمتر پرداخته شده‌ای است؛ درحقیقت، تبیین این موضوع، براساس مبانی اسلامی نیز هست و می‌تواند الگوی سوم زن مسلمان را شفاف‌تر کرده و جنبه‌ی عملیاتی‌شدن آن را تسریع بخشد. بدیهی است در این صورت، ابتدا زنان و در وهله‌ی بعد بنیان خانواده، بیشترین سود را از تبیین این موضوع خواهند برد؛ چراکه وجود این تعارضات است که آرامش را از زن و به تبع آن از خانواده سلب می‌کند.

آیت‌الله خامنه‌ای در سخنان خود، به دفعات به مسئله‌ی تعارض اشتغال و نقش‌های زن در خانواده پرداخته و توصیه‌هایی برای آن ارائه داده‌اند. ایشان بر اهمیت حمایت‌های قانونی و اجتماعی، ترویج فرهنگ اسلامی و ارائه الگوهای مناسب برای زنان تأکید دارند. از دیدگاه ایشان، زن مسلمان باید بتواند با حفظ تعادل بین نقش‌های خانوادگی و اجتماعی خود، به طور فعال و مؤثر در هر دو عرصه حضور یابد.

از آن جاکه مسئله تعارض اشتغال و نقش‌های زن، پدیده‌ای اجتماعی است، پژوهش حاضر با رویکرد اجتماعی-اسلامی و با تکیه بر مبانی اندیشه اسلامی آیت‌الله خامنه‌ای انجام شده است. در این پژوهش، تلاش می‌شود تا با تحلیل دیدگاه‌ها و نظرات ایشان، راهکارهای پیشنهادی برای کاهش تعارض و دستیابی به الگوی سوم زن مسلمان، شناسایی و معرفی شوند. بررسی این موضوع، می‌تواند به ارتقای فهم ما، از نقش‌های چندگانه زنان و ارائه

راه کارهای عملی، برای تحقق تعادل بین این نقش‌ها کمک کند.

پیشینه

در این پژوهش، به مسئله‌ی بررسی تعارض بین اشتغال و نقش‌های زن، به مثابه‌ی موانع موجود برای تحقق الگوی زن مسلمان نگریسته شده است.

از کتاب‌های تألیف‌شده‌ای، که از نظر محتوا به این پژوهش نزدیک است، می‌توان به «الگوی سوم، الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه» از فرج‌الله هدایت‌نیا اشاره کرد. در این کتاب به الگوی کنش‌گری زن در خانواده و اجتماع پرداخته شده؛ مؤلف با اشاره به سه الگوی خانواده‌گرایی، خانواده‌گریزی و خانه‌نشینی، الگوی خانواده‌گرایی را به عنوان فرضیه تحقیق خود، بررسی کرده و خانواده‌گرایی و کنش‌گری اجتماعی را از خصوصیات لاینفک الگوی سوم معرفی می‌کند. در این کتاب کنش‌گری به معنای عام آن، مورد استفاده قرار گرفته است؛ برخلاف مقاله حاضر، که بر اشتغال زن، فارغ از دیگر کنش‌گری‌های اجتماعی، تمرکز دارد. تأکید بر تعارض نقش‌ها و دیدگاه مقام معظم رهبری، از دیگر تمایزات این پژوهش است.

همچنین در کتاب «آسیب‌شناسی اجتماعی نقش همسری و مادری زنان با رویکرد اسلامی» از مهری کاظم‌نژاد (۱۳۹۷ ش)، نویسنده با ترسیم الگوی اسلامی نقش همسری و مادری، آسیب‌های اجتماعی ناظر بر این دو نقش را بررسی می‌کند. نویسنده در این کتاب، تعارض نقش‌های زنان را به عنوان یک آسیب اجتماعی برمی‌شمارد و در ادامه، به عوامل و راه‌بردهای پیشگیری و حل آسیب‌های اجتماعی اشاره می‌کند. پرداختن به مجموعه‌ای از آسیب‌ها و عدم تمرکز بر تعارض حاصل از اشتغال زنان، یکی از نقاط افتراق این کتاب با مقاله‌ی حاضر است.

از مقالات نزدیک به این موضوع، می‌توان به مقاله «اشتغال و فرزندپروری از دیدگاه مقام معظم رهبری» نوشته‌ی زهره متین و فاطمه وجدانی اشاره کرد. البته این مقاله، صرفاً دیدگاه مقام معظم رهبری را در حوزه‌ی تربیت فرزند مورد بررسی قرار داده است و به تعارضی، که اشتغال می‌تواند بر این جنبه بگذارد، اشاره نموده است. فارغ از آن‌که، اشاره‌ای به الگوی سوم زن مسلمان یا دیگر نقش‌های زن، که موضوع بحث مقاله حاضر است، داشته باشد.

از دیگر مقالات نزدیک به بحث، مقاله «بررسی تعارض نقش‌های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی بانوان شاغل» نوشته محمدتقی کرمی و

فیروزه کرمی می‌باشد. نویسندگان در این مقاله، به کنکاش تمام نقش‌های زن، اعم از نقش‌های خانوادگی و اجتماعی، پرداخته‌اند و تلاش کرده‌اند تا به راه‌کاری، برای حل این تعارضات دست پیدا کنند. لکن برخلاف مقاله‌ی حاضر، اختصاصاً بر نقش‌های زن در کانون خانواده، تمرکز نشده است؛ همچنین اشاره‌ای به الگوی سوم یا دیدگاه‌های مقام معظم رهبری نشده است.

بنابراین به‌طور خاص، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که چگونه تعارض بین اشتغال زنان و نقش‌های خانوادگی آنان از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، می‌تواند مانع تحقق الگوی سوم زن مسلمان شود و چه راه‌کارهایی، برای کاهش این تعارض و تسهیل تحقق این الگو پیشنهاد می‌شود.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. تعارض نقش

تعارض را در لغت به مخالف یکدیگر بودن، ناسازگاری (دهخدا، ۱۳۷۲، ص ۷۴۹) تعریف کرده‌اند.

تضاد بین شیئین ببرز أحدهما الآخر: «تعارضُ بین الظَّلِّ و التُّور»، امْتِناعُ التَّقَاءِ شَیْئین و اِثْتِلَافُهُما، تَخَالُفٌ و عَدْمُ مُطَابَقَةٍ: «هناك تعارضُ بین أقوالهما»، «تعارضُ بین النظرية و التطبيق العملي»، «تعارضُ بین أقوال و أفعال»، عَدَمُ تَجَانُسٍ، تَخَالُفٌ، تمايز، تباين، تغاير: «تعارضُ طباع»، «تعارضُ آراء»، «تعارضُ أخلاق». (المنجد، ۲۰۰۰ م، ص ۹۶۶)

در اصول فقه، تعارض به معنای تقابل دو دلیل شرعی است؛ اما در این مقاله، مراد از تعارض، همان تعارض نقش‌های اجتماعی (تراکم نقش‌ها) است. یکی از رایج‌ترین تعاریف تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی، که در بیشتر پژوهش‌ها مورد استناد واقع شده است، مربوط به گرین‌هاوس و بیوتل (۱۹۸۵) است که به معنای نوعی از تعارض بین نقشی است که در آن، فشار پدید آمده از نقش‌های کاری و خانوادگی، از هر سو، ناهمساز است؛ یعنی مشارکت در یکی از نقش‌ها، به دلیل مشارکت در نقش مقابل دشوار است. (Greenhouse and Beutel, 1985, ص ۷۷) کوئن نیز آن را این‌گونه تعریف می‌کند: «تعارض نقش، عبارت است از انجام دادن یک یا چند نقش، که مستلزم رفتارهای متناقض یا متنافی باشد.» (کوئن، ۱۳۸۷، ص ۸۶ و ۸۷) به‌طور کلی در این مقاله، منظور از تعارض نقش، این است که دو نقش برای یک فرد تعریف

شده، که با هم ناسازگار هستند و او نمی‌تواند هم‌زمان، آن نقش‌ها را ایفا کند.

۲-۱. الگوی سوم زن مسلمان

الگوی سوم زن مسلمان، مفهومی است که اولین بار در سال ۱۳۹۱ توسط آیت‌الله خامنه‌ای مطرح شد. ایشان در بیانات خود، الگوی سوم زن مسلمان را به عنوان زنی، که نه شرقی و نه غربی است، معرفی کردند و تأکید داشتند که زن مسلمان می‌تواند در عین حفظ عفت و حجاب، در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی نیز، فعال باشد و سنگر خانواده را نیز، پاکیزه نگاه دارد.

«زن، در تعریف غالباً شرقی، همچون عنصری در حاشیه و بی‌نقش در تاریخ‌سازی؛ و در تعریف غالباً غربی، به مثابه‌ی موجودی، که جنسیت او بر انسانیتش می‌چربد و ابزاری جنسی برای مردان و در خدمت سرمایه‌داری جدید است، معرفی می‌شد. شیر زنان انقلاب و دفاع مقدس نشان دادند که الگوی سوم، «زن نه شرقی، نه غربی» است. زن مسلمان ایرانی، تاریخ جدیدی را پیش چشم زنان جهان گشود و ثابت کرد که می‌توان زن بود؛ عفیف بود؛ محجبه و شریف بود؛ و در عین حال، در متن و مرکز بود. می‌توان سنگر خانواده را پاکیزه نگاه داشت و در عرصه‌ی سیاسی و اجتماعی نیز، سنگر‌سازی‌های جدید کرد و فتوحات بزرگ به ارمغان آورد.» (پیام به کنگره‌ی «هفت هزار زن شهید کشور» ۱۳۹۱/۱۲/۱۶)

۳-۱. اشتغال

واژه اشتغال، یک واژه عربی از باب «افتعال» و از ریشه‌ی «شغل» است و به حالتی، خلاف فراغت تلقی می‌شود. (ابن فارس، ۱۴۰۴، ص ۱۹۵) همچنین به معنای مشغولیت (قرشی، ۱۳۷۱، ص ۴۸) و سرگرم شدن می‌باشد. نیز به معنای حالت و عارضه‌ای است که انسان را از دیگر چیزها غافل می‌سازد و موجب فراموشی انسان می‌شود. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۴۵۷)

در بیان معنای اصطلاحی این واژه، می‌توان گفت: اشتغال عبارت است از کار و انجام وظایف که شامل کوشش‌های فکری و جسمی می‌شود و به هدف تولید کالا و خدمات، برای تأمین نیازهای انسان‌ها صورت می‌گیرد. این معنا، فعالیت‌های اقتصادی چه فکری و چه جسمی، تخصصی و غیرتخصصی، که در برابر آن حقوق منظم و حق الزحمه پرداخت می‌گردد را در بر می‌گیرد. (مریدی، ۱۳۷۳)

۴-۱. نقش

نقش در لغت، به پرتره، پیکره، تصویر، تمثال، شکل، طرح، عکس، نگاره، اثر، رل، کار، وظیفه و به طور کلی، هراتر و نشانی که از کسی به جا بماند، معنا شده است. (دهخدا، ۱۳۷۲، ص ۳۰۲۴)

در اصطلاح، نقش به وظایف و انتظاراتی اطلاق می شود که به هر فرد، متناسب با پایگاه اجتماعی او اسناد داده می شود. پایگاه هر شخص، موقعیت آن شخص را در رابطه با کل جامعه نشان می دهد. فرد در طول زندگی خود، نقش های گوناگونی را در مراحل پی در پی یا هم زمان، ایفا می کند و ترکیب مجموعه نقش هایی، که از تولد تا مرگ ایفا کرده است، شخصیت او را شکل می دهد. عمل به نقش، با خوشنودی روانی همراه است؛ درحالی که عدم ایفای درست آن، می تواند باعث تعارضات و بی تعادلی در زندگی فردی و اجتماعی شود. (کرمی، ۱۳۹۳)

در جامعه شناسی نیز، واژه «نقش»، به رفتار و اعمال فردی اشاره دارد که در یک موقعیت یا جایگاه خاص، قرار گرفته است. نقش، همچنین به الگوی رفتاری گفته می شود که فرد، در تعاملات اجتماعی خود، اتخاذ می کند و این الگو، مبتنی بر تجربیات گذشته و میزان انطباق فرد، با انتظارات و توقعات دیگران است. (کاظم نژاد، ۱۳۹۷)

۲. چارچوب نظری اشتغال زنان

برای بررسی دیدگاه های مختلف درباره اشتغال زنان و نقش های خانوادگی آنان، می توان به تحلیل مقایسه ای، بین دیدگاه های موجود در ادبیات اسلامی و غیراسلامی پرداخت. در این بخش، به چندین دیدگاه کلیدی، پرداخته می شود:

۱،۲ دیدگاه اسلامی

الف) دیدگاه سنتی

در دیدگاه سنتی اسلامی، نقش اصلی زنان، در خانواده تعریف شده است. این دیدگاه، بر اهمیت مادری، همسری و مدیریت خانه تأکید دارد و به اشتغال زنان، به عنوان یک امر ثانویه و غیرضروری می نگرد. این دیدگاه، مبتنی بر آیات قرآنی و احادیثی است که زنان را محور خانواده می دانند و اولویت اصلی آنان را تربیت فرزندان و حمایت از شوهر معرفی می کنند. به عنوان نمونه، آیه ی ۳۴ **سوره نساء**، مردان را قوام زنان دانسته و تأکید می کند که نقش مدیریت و

حمایت مالی خانواده، برعهده مردان است. درحالی‌که زنان، با حفظ ارزش‌های اخلاقی و خانوادگی، وظایف خود را انجام می‌دهند. افزون برآن، پیامبرگرامی اسلام ﷺ در بیانی نورانی می‌فرماید: «بهترین زنان شما، زنانی هستند که برای شوهرانشان محبت‌آمیز و برای فرزندان‌شان مهربان باشند.» (مجلسی، ۱۳۱۵، ص ۲۳۴) که به اولویت‌های زنان در خانواده، اشاره دارد. لازم به ذکر است که مسئله‌ی ممانعت از کنش‌گری زن، نه به سبب رویکرد اسلام، بلکه به علت برداشت خاصی از دین و مذهب توسط مسلمانان صورت گرفت (هدایت‌نیا، ۱۳۹۵، ص ۷۰) که به نظر می‌رسد تأکید بر این خانه‌نشینی اجباری، در راستای استمرار دیدگاه سنتی و شرقی به نقش زن باشد. به این معنا که عقیده به ضرورت خانه‌نشینی زن، مطابق دیدگاه‌های شرقی ثابت بود، در ادامه تلاش شد با تفسیری یک‌جانبه از آیات و روایات موافق، پشتوانه‌ای اسلامی برای دیدگاه شرقی و سنتی تهیه شود.

درباره دیدگاه شرقی، برخی متفکران معاصر، مثل شهید مطهری، نوشته‌اند که در بسیاری از اجتماعات، برای زن، جز زاییدن و اداره داخل خانه، نقشی قائل نبودند. یعنی زن در اجتماع بزرگ، نقشی مستقیم نداشته است؛ بلکه تنها پرورش‌یافتگان در اجتماع مؤثر بوده‌اند. (مطهری، ۱۳۹۵، ص ۳۹۸)

زن در عقب‌ماندگی فکری و فرهنگی تحمیلی قرار داشت؛ از حق تحصیل، بی‌بهره بود؛ به ازدواج‌های اجباری، واداشته می‌شد؛ و خواست او، مورد توجه قرار نمی‌گرفت. درحقیقت نگاه شرقی به زن، نگاهی سنت‌گرایانه از روی تفریط است که انسانیت زن را به رسمیت نمی‌شناسد و منجر به سلب آزادی او می‌شود.

آیت‌الله خامنه‌ای درخصوص جایگاه زن در دیدگاه شرقی بیان می‌کنند: «زن در تعریف غالباً شرقی، همچون عنصری در حاشیه و بی‌نقش در تاریخ سازی ... معرفی می‌شد.» (پیام آیت‌الله خامنه‌ای به کنگره ملی هفت هزار زن شهید کشور، ۱۳۹۱/۱۲/۱۵)

ب) دیدگاه متعادل

این دیدگاه که توسط بسیاری از متفکران معاصر اسلامی، از جمله آیت‌الله خامنه‌ای، مطرح شده است، نقش زنان در خانواده را در اولویت قرار می‌دهد؛ اما درعین حال، تأکید می‌کند که زنان می‌توانند در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی نیز، نقش ایفا کنند؛ مشروط بر این‌که، این فعالیت‌ها به وظایف خانوادگی آن‌ها آسیب نرساند. این دیدگاه، بر توازن بین مسئولیت‌های

خانوادگی و اجتماعی تأکید دارد و از ایجاد شرایط مناسب برای فعالیت زنان در جامعه حمایت می‌کند. فرج‌الله هدایت‌نیا نیز از این دیدگاه، به خانواده‌گرایی تعبیر می‌کند که براساس آن، زن می‌تواند بین وظایف خانه و کنش‌گری‌های متفاوت اجتماعی جمع نماید. (هدایت‌نیا، ۱۳۹۵، ص ۱۳۰)

آیت‌الله خامنه‌ای در سخنرانی‌های متعدد خود، به‌ویژه در دیدار با فعالان حوزه زنان، بیان کرده‌اند که زن می‌تواند در جامعه، حضور فعال داشته باشد و هیچ منافاتی، میان حضور اجتماعی زن و انجام وظایف خانوادگی او وجود ندارد؛ به شرط آن که این حضور، براساس اصول اسلامی باشد و به نقش‌های بنیادین او در خانه، خللی وارد نکند. (بیانات معظم‌له در دیدار با بانوان، ۱۳۷۵/۰۹/۲۵) ایشان همچنین بر اهمیت ایجاد محیطی امن و متناسب با ویژگی‌های زنان، برای مشارکت آنان در عرصه‌های اجتماعی تأکید کرده‌اند.

به‌طورمشابه، مرتضی مطهری در کتاب «نظام حقوق زن در اسلام»، این رویکرد را تقویت کرده و تأکید می‌کند که اشتغال و فعالیت اجتماعی زنان، نباید به معنای حذف یا کاهش اهمیت نقش‌های خانوادگی آنان باشد. او معتقد است که جامعه، باید به گونه‌ای تنظیم شود که زنان بتوانند در هر دو عرصه، نقش مؤثری ایفا کنند. (مطهری، ۱۳۹۵، ص ۸۳)

از جمله‌ی دیگر متفکران معاصر اسلامی، که بر این دیدگاه استوارند، می‌توان از علی شریعتی نام برد. شریعتی معتقد است که توازن میان نقش‌های خانوادگی و حرفه‌ای زنان، برای ایجاد عدالت اجتماعی ضروری است. وی در کتاب «زن در اسلام»، بر این نکته تأکید دارد که اسلام، به برابری زنان و مردان در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی باور دارد و باید شرایطی فراهم شود که زنان بتوانند به‌طور مستقل و فعالانه، در عرصه‌های مختلف حضور داشته باشند، بدون این که به مسئولیت‌های خانوادگی آن‌ها آسیب برسد. (شریعتی، ۱۴۰۳، ص ۲۳)

۲،۲ دیدگاه‌های غیراسلامی

الف) دیدگاه لیبرالیستی

در این دیدگاه، برابری جنسیتی به عنوان یک اصل اساسی مورد تأکید است. طرفداران این دیدگاه معتقدند که زنان باید همانند مردان، فرصت‌های مساوی در زمینه‌های شغلی و اجتماعی داشته باشند و نقش‌های سنتی خانوادگی، نباید مانع پیشرفت حرفه‌ای آنها شود. اشتغال زنان، به عنوان یک حق اساسی دیده می‌شود و تأکید می‌گردد که جامعه، باید

به گونه‌ای تغییر یابد که افراد در نقش‌های جنسیتی (فقط مردانه یا فقط زنانه) اجتماعی نشوند و این نقش‌ها را در زندگی خود، بازتولید نکنند. این دیدگاه، برخوردی دوگانه با خانواده دارد. از یک سو عرصه‌ی خصوصی، از جمله خانواده را حمایت می‌کند؛ اما از دیگر سو، زمانی که با فمینیسم گره می‌خورد، ناچار است به عرصه‌ی عمومی و فعالیت‌های فردی، اشتغال تمام وقت بانوان و ... اهمیت دهد. (علاسوند، ۱۳۹۹، ص ۴۲۳)

ب) دیدگاه فمینیستی رادیکال

این دیدگاه، نقش‌های سنتی خانوادگی را به چالش می‌کشد و آنها را به عنوان ابزاری، برای کنترل و سرکوب زنان در جامعه می‌بیند. فمینیست‌های رادیکال معتقدند که اشتغال زنان، نه تنها یک انتخاب، بلکه یک ضرورت برای دستیابی به استقلال و آزادی واقعی است. آنها باور دارند که ساختارهای اجتماعی و اقتصادی، باید به طور کامل بازنگری شوند تا زنان از محدودیت‌های ناشی از نقش‌های سنتی خانوادگی، رهایی یابند و بتوانند به برابری واقعی دست یابند.

کیت میل، از نظریه‌پردازان برجسته فمینیسم رادیکال، در کتاب «سیاست جنسی» اظهار می‌کند که نقش‌های سنتی خانوادگی، به طور تاریخی برای حفظ ساختارهای مردسالارانه طراحی شده‌اند و محدودیت‌های زیادی را بر زنان تحمیل می‌کنند. او معتقد است که حذف این نقش‌ها و ترویج اشتغال زنان، به عنوان یک ابزار کلیدی برای دستیابی به برابری جنسیتی و آزادی واقعی ضروری است. (میل، ۱۴۰۱)

بررسی این دیدگاه‌ها، نشان می‌دهد که در ادبیات اسلامی و غیراسلامی، نگرش‌های متفاوتی نسبت به اشتغال زنان و نقش‌های خانوادگی وجود دارد. در حالی که ادبیات اسلامی معاصر، به دنبال حفظ توازن و تعادل، بین این دو نقش است؛ دیدگاه‌های غیراسلامی، به ویژه در فمینیسم، بر تغییرات ساختاری و ایجاد برابری مطلق بین زنان و مردان، در تمامی عرصه‌ها تأکید دارند.

۳. تحلیل نقش‌های فرهنگی و اجتماعی زنان در الگوی سوم

آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، در بیانات خود همواره بر اهمیت نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان تأکید کرده‌اند.

ایشان معتقدند که زنان باید بتوانند در داخل خانواده، نقش‌های مهم و اساسی خود را، به عنوان مادر و همسر با آرامش، عزت و کرامت ایفا کنند. از نظر ایشان، هر چه زن بتواند در داخل خانواده با آرامش، طمأنینه و برخورداری از عزت و کرامت، نقش مادری و همسری را ایفا کند، خانواده محکم‌تر خواهد بود. (بیانات در ۱۴/۱۰/۱۳۹۰) نقش مادری و همسری زن در خانواده، نقشی کاملاً زنانه است که از عهده‌ی هیچ کس، حتی پدر بر نمی‌آید و لذا، یک نقش اساسی و بنیادی است. (در دیدار با بانوان، ۳۰/۶/۱۳۷۹)

۱,۳ نقش فرهنگی زنان

آیت‌الله خامنه‌ای بر اهمیت نقش فرهنگی زنان، در خانواده و جامعه تأکید دارند. ایشان معتقدند که زنان، باید نقش کلیدی خود را در تربیت نسل‌های آینده و انتقال ارزش‌های اسلامی ایفا کنند. نقش مادری و همسری زنان در خانواده، باید به گونه‌ای باشد که در عین انجام وظایف اجتماعی و اشتغال، این نقش‌ها تحت الشعاع قرار نگیرند. به عبارت دیگر، تعادل بین نقش‌های خانوادگی و اجتماعی باید حفظ شود.

۲,۳ نقش اجتماعی زنان

ایشان تأکید دارند که نقش زن در خانواده و اجتماع، نباید به گونه‌ای باشد که یکی از این نقش‌ها، به نفع دیگری تضعیف شود. الگوی سوم زن مسلمان، نقش‌های خانوادگی و اجتماعی را به صورت هم‌زمان و بدون تعارض می‌پذیرد و اجرایی می‌کند. زنان باید بتوانند هم، در عرصه‌های اجتماعی فعال باشند و هم، وظایف خانوادگی خود را به خوبی انجام دهند. به نظر آیت‌الله خامنه‌ای، سیاست‌های اجتماعی باید به گونه‌ای باشد که زنان بتوانند بدون فشار و استرس، هر دو نقش را به خوبی ایفا کنند. (لولور، ۱۳۹۳) آیت‌الله خامنه‌ای بیان می‌کنند: «زنان نباید از حضور در عرصه‌های مختلف اجتماعی باز بمانند؛ ولی این حضور، نباید به قیمت نادیده گرفتن نقش‌های خانوادگی آنان باشد.» (بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۳۸۷/۷/۷)

از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، نقش‌های فرهنگی و اجتماعی زنان در الگوی سوم، باید به گونه‌ای باشد که هم، نقش‌های خانوادگی و هم، نقش‌های اجتماعی زنان به خوبی ایفا شود. زنان باید در تربیت نسل‌های آینده و انتقال ارزش‌های اسلامی، نقش محوری داشته باشند و در عین حال، در عرصه‌های اجتماعی نیز فعال باشند. تعادل بین این نقش‌ها و ایجاد

سیاست‌های حمایتی مناسب، می‌تواند به تحقق این اهداف و به تبع آن، به تحقق الگوی سوم زن مسلمان کمک کند. لذا به باور آیت‌الله خامنه‌ای، نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان، باید به گونه‌ای باشد که هیچ کدام از این نقش‌ها، به نفع دیگری تضعیف نشود. تعادل و هم‌زیستی این نقش‌ها، برای تحقق الگوی سوم زن مسلمان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۴. بررسی زمینه‌ها و چالش‌های تعارض نقش‌ها

پیش از این، تعارض را به معنای برخورد یا تضاد بین دو یا چند نیرو، ایده یا نقش، معنا کردیم که به طور هم‌زمان، وجود دارند و با یکدیگر ناسازگارند.

در جوامع سنتی، تعارض نقش‌ها، کمتر مطرح بود؛ زیرا نقش‌های همسری و مادری برای زنان اهمیت داشت. اما در جوامع امروزی، با افزایش تأکید بر نقش‌های اجتماعی، زنان با تعارض نقش‌ها مواجه شده‌اند. در جوامع سنتی، زن بیشتر به همسری، مادری و خانه‌داری اهمیت می‌داد، در حالی که امروزه فعالیت‌های اجتماعی، فردیت و توجه به خود، برای او اهمیت بیشتری پیدا کرده است. جوامع معاصر، اولویت‌های زنان را تغییر داده و بیشتر، بر ظاهر و ارتباطات اجتماعی آنان تأکید می‌کنند.

با این حال، رشد فعالیت‌های اجتماعی زنان، الزاماً به دلیل افزایش مسئولیت‌های اجتماعی آنان نیست؛ بلکه اغلب، ناشی از توجه بیشتر به خود و نیاز به ابراز هویت از طریق فعالیت‌های اجتماعی است. پرسش اساسی این است که، آیا زنان می‌توانند هم‌زمان با نقش‌های همسری و مادری در خانه، در بیرون از خانه نیز به فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی بپردازند؟ آیا امکان دارد که زن، در هر دو عرصه‌ی خصوصی و عمومی، به صورت جدی و فعال حضور داشته باشد؟ یا توجه به یکی از این عرصه‌ها، مستلزم کنار گذاشتن دیگری است؟

محدودیت‌های زمانی و مکانی اجازه نمی‌دهد که زن، در ساعاتی که به فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی بیرون از خانه مشغول است، به کودک‌ش رسیدگی کرده، یا نیازهای شوهرش را برآورده کند. همچنین، خستگی جسمی و روحی ناشی از این فعالیت‌ها، می‌تواند مانع از ایفای شایسته و خوب نقش‌های همسری و مادری شود. بنابراین، تعارض نقش‌های درون خانه و بیرون از خانه، اجتناب‌ناپذیر است و برخی بر این باورند که جمع بین آنها ممکن نیست. لذا زن نمی‌تواند در هر دو زمینه، به طور کامل و جدی فعالیت داشته باشد.

در چنین شرایطی، این سؤال پیش می‌آید که کدام نقش، برای زن اولویت دارد؟ عقل حکم

می‌کند که در صورت ناتوانی در انجام کامل هر دو نقش، باید به نقشی که اهمیت بیشتری دارد، اولویت داده شود. برای تشخیص اهم، معیارهایی نیاز است که ممکن است از طریق تجربه یا ادله نقلی به دست آیند. برخی از این معیارها، شامل اولویت خانواده؛ گرایش طبیعی زنان به نقش‌های خانگی؛ عدم الزام زنان به تأمین هزینه‌های خانواده؛ و توصیه‌های روایات، به ماندن زنان در خانه و انجام کارهای خانگی است.

یکی از ویژگی‌های برجسته زنان، لطافت و توانایی آنها در ایجاد آرامش در خانواده، به ویژه برای شوهر، است. این آرامش، مانند روحی است که زندگی خانواده را زنده نگه می‌دارد. اگرچه ممکن است مرد، خانه‌ای بزرگ و با امکانات مادی فراهم کند؛ اما اگر زن، نتواند آرامش لازم را به خانواده ببخشد، آن خانواده، موفق و پایدار نخواهد بود.

ویژگی دیگری، که نقش زن را در خانواده برجسته می‌کند، ارتباط او با تولید مثل، شیردهی و مراقبت از فرزندان است. مراحل مهم تولید و تکثیر نسل، از جمله رشد و پرورش جنین؛ تولد کودک؛ شیردهی؛ و تربیت او؛ برعهده‌ی زن است. بنابراین، زن به دلیل نقش‌های همسری و مادری، نقشی محوری و تعیین‌کننده در خانواده دارد و حضور او در خانه، باید هم از نظر کمیت و هم از نظر کیفیت برجسته باشد.

به همین دلیل، نقش‌ها و مسئولیت‌های خانگی، باید اولویت بیشتری نسبت به اشتغال و کارهای بیرون از خانه پیدا کنند. اگر زن بخواهد در کنار نقش‌های خانگی خود، به نقش‌های اجتماعی و شغلی نیز بپردازد، جمع بین این نقش‌ها به‌طور کامل، دشوار خواهد بود. این تعارض نقش‌ها، که بیشتر ناشی از اشتغال زنان در بیرون از خانه است، می‌تواند آسیب‌هایی مانند خشونت خانگی، کاهش عاطفه در خانواده، بی‌توجهی به امور خانه و بی‌فرزندگی را به همراه داشته باشد. برخی از اندیشمندان غربی، مانند آندره میشل و چستر تون نیز، به این تعارض نقش‌ها اعتقاد داشته و آن را وضعیتی ناراحت‌کننده برای زنان شاغل دانسته‌اند. (کاظم نژاد، ۱۳۹۷، ص ۱۷۷)

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، تعارض بین اشتغال و نقش‌های خانوادگی زنان، یکی از موضوعات مهم اجتماعی است که باید به آن توجه ویژه‌ای شود. ایشان بیان می‌کنند که نقش‌های اجتماعی و خانوادگی زنان، نباید به‌گونه‌ای باشد که یکی از این نقش‌ها، به نفع دیگری تضعیف شود. به عبارتی، تعادل و هم‌زیستی این نقش‌ها بسیار مهم است.

۵. عوامل مؤثر بر تعارض نقش‌ها

۱٫۵ عوامل فرهنگی

عوامل فرهنگی به باورها، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی مربوط می‌شود که می‌تواند بر دیدگاه‌ها و انتظارات افراد، نسبت به نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان تأثیر بگذارد؛ لذا با توجه به هر جامعه و نوع نگاه حاکم در آن، گاه عواملی سبب تعارض نقش‌های خانوادگی و شغلی زن می‌شود. به عنوان مثال، دیده شده است در جوامعی که هنوز، رد پای نگاه سنتی به زن وجود دارد، از زن انتظار می‌رود در انجام وظایف خانه، فراتر از وظیفه‌ای که شرع یا قانون برای او معتبر می‌داند، عمل کند. درحقیقت، این جا عرف برخاسته از نگاه سنتی، وظایف زن را تعیین می‌کند. در این حالت، زن با انبوهی از وظایف خانوادگی، مواجه است که مجال پرداختن به تعهدات شغلی را از او سلب می‌کند. از سوی دیگر، در جوامعی که نگاه غربی به زن و تلاش برای برابری حقوق زن و مرد غلبه دارد، زن را ملزم می‌سازد همانند مردان بر اشتغال، همت داشته باشد؛ فارغ از آن‌که، تفاوت‌های گریزناپذیر زن و مرد (مثل زمان بارداری یا بعد از زایمان) ایجاد می‌کند میان این دو جنس، در حقوق و وظایف برابری نباشد. در این جوامع نیز، به سبب شدت انتظاراتی که از زن، در ایفای نقش‌های شغلی می‌رود، ایجاد تعارض نقش‌ها، امری ناگزیر است.

۲٫۵ عوامل اجتماعی

عوامل اجتماعی، شامل ساختارهای اجتماعی، نهادها و سیاست‌ها است که می‌تواند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، بر تعارض بین اشتغال و نقش‌های خانوادگی زنان تأثیر بگذارد. زمانی که در جامعه از الگویی برای کنش‌گری زن در اجتماع و خانواده، سخن به میان می‌آید، انتظار می‌رود سیاست‌گذاری‌های همه‌جانبه، در همان راستا صورت بگیرد تا الگوی نظری مطرح‌شده، در حد یک الگوی نظری صرف، باقی نماند. حال آن‌که، نبود قوانین بسنده که از حضور زن در اجتماع، به اندازه‌ی کافی حمایت کند؛ مانند قوانینی که هم به زنان، در جهت اولویت مادری کمک برساند و هم، سطح مشارکت راجح و مفید زن را از میان نبرد؛ و همچنین فقدان برنامه‌ریزی‌های غیرمتضاد؛ سبب می‌شود زن نتواند میان نقش‌های خانوادگی و اشتغال جمع نماید. (علاسوند، ۱۳۹۹، ص ۳۸۳) فقر سیاست‌ها و قوانین و ساختارهای حمایت‌کننده، طبیعتاً زن را ناچار می‌کند علی‌رغم میل خود، بین نقش‌های خانوادگی و اشتغال، دست به انتخاب بزند.

۳،۵ عوامل اقتصادی

عوامل اقتصادی، شامل نیازهای مالی و مسائل مرتبط با کار و درآمد است که می‌تواند بر انتخاب‌ها و تصمیم‌های زنان، در زمینه اشتغال و نقش‌های خانوادگی تأثیر بگذارد. رشد جمعیت زنان سرپرست خانوار در دهه‌های اخیر، به دلایل متعدد، زمینه‌ساز تمایل بیشتر زنان برای ورود به عرصه‌ی اشتغال، جهت تأمین معیشت خانواده گردیده است. گاه، این نیاز مالی به قدری شدید است که زن، به سبب صرف وقت بیشتر برای اشتغال، دچار تعارض نقش‌ها شده، از ایفای نقش‌های خانوادگی باز می‌ماند. افزایش میل به اشتغال، صرفاً در زنان سرپرست خانوار دیده نمی‌شود؛ بلکه در خانواده‌هایی که مرد بیکار باشد یا توان تأمین اقتصادی خانواده را ندارد، زن ناگزیر است به فعالیت‌های اقتصادی بپردازد.

از سوی دیگر، در برخی پژوهش‌ها، با تأکید بر نقش اشتغال زنان در توسعه‌ی اقتصادی و افزایش درآمدهای ناخالص ملی، عملاً بر وجه اقتصادی اشتغال زنان تمرکز و از ساحت‌ها و وجوه دیگر آن غفلت شده است. (ادیبی، ۱۳۹۱) حال آن‌که پیامدهای غیرمالی این امر، گریبان‌گیر جامعه خواهد شد.

۶. پیامدهای تعارض بین نقش‌های خانوادگی و اشتغال

۱،۶ پیامدهای خانوادگی

تعارض بین اشتغال و نقش‌های خانوادگی، می‌تواند تبعات جبران‌ناپذیری در خانواده داشته باشد.

فشار ناشی از تعارض نقش‌ها، منجر به تنش، اختلاف، کاهش رضایت زناشویی و انسجام خانوادگی می‌شود.

مراقبت از فرزند، کیفیت رابطه‌ی مادر و فرزند یا به‌طور کلی نقش مادری در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، نقشی است که بدیل ندارد؛ یعنی هیچ جای‌گزینی، جای خالی این نقش را برای کودک پر نمی‌کند. لذا اگر اولویت مادر، چیزی جز ایفای باکیفیت نقش خود باشد، تبعات جبران‌ناپذیری بر کودک خواهد داشت. (بیانات معظم‌له در سومین نشست اندیشه‌های راه‌بردی، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴)

پژوهش‌های روان‌شناسی نیز اثبات می‌کنند اختلال‌هایی که در اثر کاهش کیفیت رابطه‌ی مادر و کودک، در کودکان شکل می‌گیرد، گاه، جبران‌ناپذیر است و آینده‌ی کودک و به تبع آن،

جامعه را تهدید می‌کند. (برک، ۱۳۹۷، ص ۴۳۸)

گاه نیز، به سبب کاهش زمان حضور مادر در خانه، به دیگر فرزندان مسئولیت‌هایی خارج از توان آنان، تحمیل می‌شود که بر رشد و تعادل آنها، تأثیر منفی خواهد داشت.

۲٫۶ پیامدهای اجتماعی

اگر زنان ناگزیر شوند بین ایفای نقش‌های خانوادگی و اشتغال، دست به انتخاب بزنند، ممکن است جامعه در برخی از حرفه‌ها، مثل معلمی، پرستاری و پزشکی، که حضور جنس زن ضرورت دارد، دچار کمبود نیرو شود.

از دیگر سو فشارهای ناشی از تعارض نقش‌ها، تمایل به تأخیر در فرزندآوری یا کاهش تعداد فرزندان را در پی خواهد داشت. کاهش نرخ باروری، در ادامه برای جامعه، تبعات منفی از جنبه‌های گوناگون به دنبال دارد.

۳٫۶ پیامدهای فردی

تعارض بین اشتغال و نقش‌های خانوادگی یا به عبارت بهتر، فشار ناشی از ایفای نقش‌های متعدد، می‌تواند سبب استرس مزمن و فرسودگی شغلی در زنان شود. استرس و مشکلات روحی دیگر، منجر به مشکلات جسمی مثل اختلالات خواب، سردرد و تضعیف سیستم ایمنی زنان می‌گردد. همچنین برخی زنان، به دلیل ناتوانی در انجام کامل تمام مسئولیت‌ها، احساس گناه و ناکافی بودن را تجربه می‌کنند که خود، بار روانی مضاعفی به زنان تحمیل می‌کند. در این حالت، زن، زمان کمتری برای تجدید قوای خود و توسعه‌ی فردی صرف می‌کند. بنابراین، ممکن است فرصت آموزش‌های تخصصی‌تر و رسیدن به موقعیت‌های علمی و شغلی بالاتر از دست دهد. در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای نیز، به وضوح تأکید بر لزوم حفظ آرامش زن دیده می‌شود. از نظر ایشان آرامش زن، مایه‌ی آرامش کل خانواده است و اگر به سبب فشارهای کاری، به این آرامش و سکینه، خدشه وارد آید؛ مسئولان ذیربط، موظفند با حل تعارض نقش‌ها، از این فشار بر زنان جامعه بکاهند. «اگر خود زن، برخوردار از آرامش روحی و روانی

نباشد، نمی‌تواند این آرامش را به خانواده بدهد ... زنی که مورد فشار کار قرار بگیرد، نمی‌تواند کدبانو باشد، نمی‌تواند مدیر خانواده باشد.» (بیانات رهبری در تاریخ ۱۳۹۳ / ۱ / ۳۰)

۷. الگوی سوم و تعادل بین نقش‌های خانوادگی و اشتغال

مقام معظم رهبری، در موارد گوناگونی بر اهمیت تعادل بین کار و خانواده تأکید کرده و بیان می‌کنند که اشتغال زنان، نباید به نقش‌های خانوادگی آنان لطمه بزند. تعادل و هم‌زیستی این نقش‌ها، برای تحقق الگوی سوم زن مسلمان، بسیار مهم است. ایشان در بیانات خود اشاره کرده‌اند: «زنان در اسلام، نه تنها از حقوق فردی و اجتماعی برخوردارند؛ بلکه نقش‌های خانوادگی آنان نیز، به عنوان اساس و ستون خانواده، مورد تأکید است.» (بیانات رهبر انقلاب در دیدار با زنان نخبه، ۱۳۹۰)

الگوی سوم زن مسلمان، نقش‌های خانوادگی و اجتماعی را به صورت هم‌زمان و بدون تعارض می‌پذیرد و اجرایی می‌کند. نقش مادری و همسری زن در خانواده، باید به گونه‌ای باشد که در عین انجام وظایف اجتماعی و اشتغال، این نقش‌ها تحت الشعاع قرار نگیرند.

بنابراین، تنظیم سیاست‌های مرتبط با اشتغال زنان، به نحوی که به تعادل بین اشتغال و نقش‌های زن در خانواده منجر شود؛ علاوه بر این که، به بهزیستی روانی زن و خانواده می‌انجامد، به تحقق هرچه بهتر الگوی سوم زن مسلمان نیز منجر می‌شود. در این راستاست که آیت‌الله خامنه‌ای بر اهمیت حمایت‌های قانونی و اجتماعی برای زنان شاغل تأکید دارند. ایشان معتقدند که سیاست‌های اجتماعی، باید به گونه‌ای باشد که زنان بتوانند نقش‌های خود را در خانواده و اجتماع، به خوبی ایفا کنند. مقام معظم رهبری همچنین تأکید دارند که هرگونه اشتغال زنان، باید با توجه به نقش‌های خانوادگی آنان تنظیم شود. تعارض بین اشتغال و نقش‌های خانوادگی می‌تواند به آسیب‌های جدی در خانواده منجر شود و این امر، نیازمند سیاست‌گذاری‌های دقیق و حمایتی است. (بیانات معظم‌له در دیدار با زنان نخبه، ۱۳۹۰)

۸. راه کارهای حمایتی کاهش تعارض بین نقش‌های خانوادگی و اشتغال

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود، به اهمیت ایجاد تعادل بین این نقش‌ها و نقش سیاست‌های حمایتی، در کاهش این تعارض تأکید کرده‌اند.

ایشان با تأکید بر اهمیت نقش مادری و همسری، بیان می‌کنند که وظایف خانوادگی زنان، نباید تحت الشعاع اشتغال قرار گیرد. به ویژه، تربیت فرزندان و ایجاد آرامش در خانواده، از وظایف بی‌بدیل زنان است که هیچ‌کس جز مادر، نمی‌تواند آن‌ها را به درستی انجام دهد. در عین حال، ایشان با اشتغال و مشارکت اجتماعی زنان، موافق بوده و آن را مفید می‌دانند؛ به شرطی که به وظایف خانوادگی، آسیبی نرساند. برای تحقق این تعادل، آیت‌الله خامنه‌ای بر ضرورت حمایت‌های دولتی اصرار دارند. ایشان پیشنهاد می‌کنند که با تنظیم مرخصی‌ها، تعیین زمان مناسب برای بازنشستگی و کاهش ساعات کاری روزانه، به زنان شاغل کمک شود تا بتوانند به وظایف مادری و همسری خود نیز برسند. (دیدار با مسئولین فرهنگی کشور، ۱۳۹۲) همچنین در سیاست‌های کلی خانواده که توسط ایشان ابلاغ شده است، بر خانواده‌محوری تأکید شده و ایجاد تسهیلات مناسب برای زنان، در دوره بارداری و شیردهی مورد توجه قرار گرفته است.

آیت‌الله خامنه‌ای اعتقاد دارند که جامعه باید به گونه‌ای سازمان‌دهی شود که زنان بتوانند در کنار اشتغال، نقش‌های خانوادگی خود را نیز به خوبی ایفا کنند. «باید شرایطی فراهم شود که زنان بتوانند در کنار نقش‌های مادری و همسری، در عرصه‌های اجتماعی نیز حضور داشته باشند. این امر، نیازمند سیاست‌گذاری‌های اجتماعی مناسب و انعطاف‌پذیری در محیط کار است تا زنان بتوانند بدون فشار، نقش‌های مختلف خود را ایفا کنند.» (دیدار با مسئولین فرهنگی کشور، ۱۳۹۲)

تقویت حمایت‌های اجتماعی و خانوادگی از زنان شاغل، از جمله مرخصی‌های زایمان و حمایت‌های مالی، می‌تواند به تعادل بین نقش‌های خانوادگی و اشتغال کمک کند. آیت‌الله خامنه‌ای به اهمیت این حمایت‌ها اشاره کرده و تأکید دارند که این‌گونه اقدامات، می‌تواند فشارهای ناشی از تعارض بین نقش‌های مختلف را کاهش دهد. به عنوان مثال، در بیانات

ایشان آمده است: «زنان باید بتوانند در کنار وظایف خانوادگی خود، در عرصه‌های مختلف جامعه نیز حضور داشته باشند و این نیاز، به تنظیم سیاست‌های حمایتی دارد.» (سخنرانی در سالگرد ارتحال امام خمینی، ۱۳۹۵/۳/۱۴)

علاوه بر این، ایجاد شبکه‌های حمایتی مانند مهد کودک‌های نزدیک محل کار، تسهیلات مراقبت از کودکان و برنامه‌های مشاوره‌ای می‌تواند به زنان شاغل کمک کند تا به طور هم‌زمان، به مسئولیت‌های خانوادگی و شغلی خود بپردازند.

۹. راه کارهای فرهنگی و اجتماعی ناظر به نقش‌های خانوادگی

برای تحقق این هدف، ایجاد فرهنگ حمایت از زنان شاغل؛ ارائه‌ی برنامه‌های آموزشی برای مردان و زنان در زمینه‌ی تعادل بین نقش‌های خانوادگی و اجتماعی؛ و ترویج الگوهای موفق از زنان شاغل که توانسته‌اند نقش‌های خانوادگی خود را حفظ کنند؛ ضروری است. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که ترویج فرهنگ حمایت از زنان شاغل، می‌تواند به کاهش تعارض بین نقش‌های خانوادگی و اجتماعی آنان کمک کند. این فرهنگ باید در تمامی سطوح جامعه، از خانواده تا محیط کار و جامعه، گسترش یابد. برای تحقق این هدف، برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی در محیط‌های کاری و جامعه، باید توسعه یابد. این برنامه‌ها می‌تواند شامل آموزش مدیران و همکاران، درباره اهمیت تعادل بین کار و خانواده، تشویق به حمایت از همکاران زن در محیط کار و ترویج الگوهای موفق از زنان شاغل باشد.

۱۰. راه کارهای فرهنگی و اجتماعی ناظر به قوانین اشتغال

الف) سیاست‌های حمایتی و انعطاف‌پذیری در محیط کار

آیت‌الله خامنه‌ای به ارائه راه کارهایی برای کاهش تعارض بین نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان پرداخته‌اند. یکی از این راه کارها، انعطاف‌پذیری در ساعت کار برای زنان شاغل و ایجاد فرصت‌های شغلی با شرایط مناسب است. ایشان معتقدند که تنظیم سیاست‌های

حمایتی، می‌تواند به زنان کمک کند تا بدون آسیب به نقش‌های خانوادگی خود، در عرصه‌های مختلف جامعه، حضور فعال داشته باشند. به عنوان مثال، تصویب قوانین حمایتی برای مرخصی زایمان با حقوق؛ تسهیلات کاری پاره‌وقت یا دورکاری برای مادران شاغل؛ و ایجاد برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی زنان برای تطبیق بهتر با شرایط کار و خانواده؛ می‌تواند نقش مؤثری در کاهش تعارض‌ها داشته باشد.

یکی از توصیه‌های عملی آیت‌الله خامنه‌ای برای کاهش تعارض بین اشتغال و نقش‌های خانوادگی، توجه به طبیعت زنانه و مردانه و قرار دادن شغلی، متناسب با طبیعت زنان است. ایشان بیان می‌دارند: «یکی از کارها، این است که آن تحصیلاتی را که به آن مشاغل منتهی می‌شود، برزن تحمیل نکنند. این بحث دانشگاه و تحصیلات و مانند اینها که باز بعضی‌ها جنجال می‌کنند که در تحصیلات، تبعیض است؛ این تبعیض، همه جا بد نیست. تبعیض، آن جایی که ضد عدالت باشد، بد است.» (بیانات رهبری در دیدار با جمعی از بانوان برگزیده کشور، ۱۳۹۳/۱/۳۰)

ب) حمایت‌های قانونی و اجتماعی ویژه زنان شاغل

آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند که تقویت حمایت‌های قانونی و اجتماعی، می‌تواند به زنان کمک کند تا نقش‌های خود را به خوبی ایفا کنند. این حمایت‌ها می‌تواند شامل مرخصی‌های زایمان، حمایت‌های مالی و ایجاد فرصت‌های شغلی با شرایط مناسب، برای زنان باشد. برای این منظور، سیاست‌گذاری جامع و کارآمدی، باید تدوین شود که شامل حمایت‌های قانونی مانند مرخصی‌های زایمان طولانی‌تر، حمایت‌های مالی برای خانواده‌ها و تسهیلات مراقبت از کودکان باشد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این پژوهش، به بررسی تعارض بین اشتغال و نقش‌های خانوادگی زنان، از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته و راه‌کارهایی برای کاهش این تعارض‌ها ارائه داده است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، نقش‌های خانوادگی زنان، بسیار مورد تأکید بوده و مهم دانسته می‌شود. ایشان معتقدند که جامعه، باید به گونه‌ای سازمان‌دهی شود که زنان، بتوانند بدون فشار و استرس، نقش‌های خانوادگی و شغلی خود را توأمان و به خوبی ایفا کنند. همچنین ایشان بر لزوم تنظیم سیاست‌های اجتماعی، در جهت تسهیل این تعادل اصرار دارند.

تحلیل محتوای فرمایشات آیت‌الله خامنه‌ای، بیان‌گر اشاره ایشان به راه‌کارهایی، همچون انعطاف‌پذیری در ساعت کار، ایجاد فرصت‌های شغلی با شرایط مناسب برای زنان و ترویج فرهنگ حمایت از زنان شاغل است تا از این ره‌گذر، تعارض‌های ناشی از اشتغال و وظایف خانوادگی کاهش یابد.

مقام معظم رهبری همچنین در بیان‌اتشان به ارائه‌ی راه‌کارهای فرهنگی و اجتماعی، شامل ترویج فرهنگ حمایت از زنان شاغل و آموزش مردان و زنان در زمینه‌ی تعادل بین نقش‌های خانوادگی و اجتماعی سفارش نموده و پافشاری می‌کنند. آیت‌الله خامنه‌ای تصریح می‌ورزند که تقویت حمایت‌های اجتماعی و خانوادگی از زنان شاغل، مانند مرخصی‌های زایمان و حمایت‌های مالی، می‌تواند به تعادل بین نقش‌های خانوادگی و اشتغال کمک کند.

ایشان همچنین به راه‌کارهای قانونی و حمایتی اشاره می‌کنند که شامل تنظیم سیاست‌های حمایتی برای زنان شاغل است. در سخنان آیت‌الله خامنه‌ای، مواردی همچون ایجاد فرصت‌های شغلی با شرایط مناسب برای زنان و لزوم انعطاف‌پذیری در ساعت کار زنان مورد توجه و تأکید قرار گرفته است.

از سوی دیگر آیت‌الله خامنه‌ای، توصیه‌های عملی برای زنان شاغل، جهت کاهش تعارض مطرح می‌کنند. مواردی که شامل برنامه‌ریزی دقیق و استفاده از ایجاد شبکه‌های حمایتی، همچون مهد کودک‌های نزدیک به محل کار و تسهیلاتی نظیر مراقبت از کودکان می‌باشد. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که زنان باید بتوانند بدون فشار و استرس، نقش‌های خانوادگی و شغلی خود را به خوبی ایفا کنند و برای این منظور، ایجاد شرایط مناسب و حمایتی ضروری است.

پیشنهادهای پژوهشی: بررسی موضوعاتی همچون پایش اثرات بلندمدت سیاست‌های حمایتی بر تعادل بین نقش‌های خانوادگی و شغلی زنان؛ مطالعه تطبیقی بین کشورهای مختلف در زمینه سیاست‌های حمایتی؛ و تأثیر آن‌ها بر نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان؛ و تحلیل میزان موفقیت برنامه‌های آموزشی و شبکه‌های حمایتی در کاهش تعارض نقش‌ها.

این یافته‌ها می‌تواند برای سیاست‌مداران؛ به تدوین و اجرای سیاست‌های حمایتی و قانونی برای زنان شاغل کمک کند؛ به ویژه در زمینه‌هایی مانند مرخصی زایمان، ساعات کاری انعطاف‌پذیر و تسهیلات مراقبت از کودکان. و برای کارفرمایان؛ در ایجاد محیط‌های کاری دوستانه‌تر برای زنان شاغل و ترویج فرهنگ حمایت از آن‌ها مؤثر باشد. و در نهایت برای عموم افراد جامعه؛ به افزایش آگاهی عمومی و دغدغه‌مندی در اهمیت دادن به وظایف خانوادگی زن، در عین حساسیت‌های شغلی؛ و ایجاد فرهنگ عمومی، در توجه کافی به هردو بعد شخصیت و جایگاه اجتماعی زنان در جامعه و خانواده منجر می‌شود که این، خود از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز کاهش تعارضات بین وظایف خانوادگی و شغلی زنان است.

منابع و مآخذ

- ۱) ابن فارس، احمد، *معجم مقاییس اللغة*، ج ۳، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ق.
- ۲) ادیبی، بنت الهدی، «*بررسی آسیب های فرهنگی ناشی از اشتغال زنان در سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران*»، استاد راهنما: بهار، مهری، پایان نامه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۹۱.
- ۳) اصفهانی، راغب، *المفردات فی غریب القرآن*، چاپ اول، بیروت: دار الشامیه، ۱۴۱۲ق.
- ۴) خادمی، عاطفه؛ تقی زاده، فاطمه؛ «*مقاله مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی (مطالعه ی موردی: منظومه ی فکری آیت الله خامنه ای)*»، نشریه زن در توسعه و سیاست، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۹۸.
- ۵) خامنه ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۳۸۷/۷/۷.
- ۶) خامنه ای، سیدعلی، سخنرانی در تاریخ ۱۳۹۶/۱۲/۲۴.
- ۷) خامنه ای، سیدعلی، سخنرانی در سالگرد ارتحال امام خمینی، ۱۳۹۵/۳/۱۴.
- ۸) خامنه ای، سیدعلی، بیانات در دیدار با زنان فعال اجتماعی، ۱۳۸۹.
- ۹) خامنه ای، سیدعلی، بیانات در دیدار با زنان نخبه، ۱۳۹۰.
- ۱۰) خامنه ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷.
- ۱۱) خامنه ای، سیدعلی، بیانات در سومین نشست اندیشه های راه بردی با موضوع زن و خانواده، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴.
- ۱۲) خامنه ای، سیدعلی، در دیدار گروه کثیری از بانوان، ۱۳۷۹/۶/۳۰.
- ۱۳) خامنه ای، سیدعلی، دیدار با مسئولین فرهنگی کشور، ۱۳۹۲.
- ۱۴) معلوف، لوئیس، *المنجد فی اللغة العربیة*، بیروت: دارالمشرق، ۲۰۰۰م.
- ۱۵) شریعتی، علی، *زن*، چاپ ۱۸، بی جا: سپیده باوران، ۱۴۰۳.
- ۱۶) قرشی، علی اکبر، *قاموس قرآن*، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ش.
- ۱۷) کاظم نژاد، مهری، «*آسیب شناسی اجتماعی نقش همسری و مادری زنان با رویکرد اسلامی*»، ۱۳۹۷ش.
- ۱۸) برک، لورا، *روان شناسی رشد (جلد اول)*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: انتشارات ارجمند، ۱۳۹۷.

- ۱۹) مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*، قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۱۵ ق.
- ۲۰) کرمی، محمدتقی؛ کرمی، فیروزه، «بررسی تعارض نقش های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل»، نشریه: مطالعات راهبردی زنان، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۹۳.
- ۲۱) مریدی، سیاوش؛ نوروزی، علیرضا، *فرهنگ اقتصادی*، تهران: پیشبرد نگاه، ۱۳۷۳ ش.
- ۲۲) مطهری، مرتضی، *نظام حقوق زن در اسلام*، قم: مؤسسه انتشارات صدا، ۱۳۹۵.
- ۲۳) منصوره لولآور، منصوره؛ شاه مرادی زواره، راضیه، «واکاوی نقش اجتماعی زن از منظر آیت الله خامنه ای»، نشریه: نظریه های اجتماعی متفکران مسلمان، شماره ۱، دوره چهارم بهار و تابستان ۱۳۹۳.
- ۲۴) Millett, Kate. *Sexual Politics*. 1970, ترجمه کوه یار گردی، تهران: انتشارات ایران آکادمیا، ۱۴۰۱.
- ۲۵) دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، چاپ اول، تهران: روزنه، ۱۳۷۲.
- ۲۶) هدایت نیا، فرج الله، *الگوی سوم الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه*، بی جا: نشر لشکر فرشتگان، ۱۳۹۵.
- ۲۷) علاسوند، فریبا، *زن در خانواده*، چاپ ۸، قم: نشرهاجر، ۱۳۹۹.
- ۲۸) Greenhouse, J.H. and Beutel, N.J. , (1985) ,Sources of conflict between work and family roles ,Academy of management review , 10(1):76-88